

BİR EĞİTİMCİ (MÜREBBİ) GÖZÜYLE ALEVİLİK İNANCINDA BAZI SORULARA CEVAPLAR

Answers to Certain Questions in the Alevi Faith from the Perspective of an Educator (Mürebbi)

Antworten auf einige Fragen zum Alevitischen Glauben aus der Sicht eines Erziehers (Mürebbi)

İbrahim GÜL*

N Alevilik inancına ilişkin bazı sorunlara yönelik çeşitli sorular günümüzde sıklıkla dile getirilmektedir. Bu sorulara inanç önderleri tarafından farklı yorumlar getirilmekte, bu durum ise inancın mensupları arasında ciddi bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Bu bağlamda, Alevi inancının sürekliliği ve sağlıklı biçimde aktarılması bakımından düşünüldüğünde, söz konusu soruların ortak ve üzerinde uzlaşılmış bir cevabının olması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. İşte bu makalede, bu türden bazı temel sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle makale, kuramsal bir çalışma olma niteliği taşımaktadır. Sorulara verilecek cevapların belirlenmesinde ise Alevi-Bektaşî yazılı kaynakları esas alınmış, bu kaynaklar ışığında analiz yapılmıştır.

Ö Çalışmada ele alınan başlıca sorular şunlardır: Alevilik-Bektaşîlik nasıl bir felsefenin ürünüdür? Alevi-Sünnî evlilikleri düşkünlük nedeni sayılır mı? Musahip eşlerden birinin vefatı durumunda yapılan evlilikte yol kardeşliği devam eder mi? Şehirleşme olgusu ocak kavramını nasıl etkilemektedir? Alevilik ile Bektaşîlik aynı şey midir ve örgütlenme biçimleri nelerdir? Alevi-Bektaşî, Kültür ve Cemevi Başkanlığı örgütlenmesi yeterli midir? Türkiye’de gelecekte inanç örgütlenmesi nasıl olmalıdır?

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, igul@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0501-8221.

Sonuç olarak ulaşılan temel görüşler şunlardır: Alevilik-Bektaşilik, İslam dininin tasavvufi yorumu olup vahdet-i vücud felsefesinin bir ürünüdür. Alevi-Sünni evlilikleri, İmam Cafer-i Sadık Buyruğu'na göre düşkünlük sayılmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik örgütlenme açısından farklıdır. Mevcut Alevi-Kültür ve Cemevi Başkanlığı yapılanması yetersiz bulunmuştur. Gelecekte Türkiye'nin tam anlamıyla laik bir ülke olması birçok sorunun çözümünü beraberinde getirecektir. Bu nedenle, Alevilik-Bektaşilik hakkında doğru ve nitelikli bilgilendirmeler yapılması, ayrıca uzman olmayan kişilerin kamuoyunda görüş beyan etmekten kaçınmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitici (mürebbi), Alevilik, Musahiplik, Alevi-Sünni Evliliği, Alevi Örgütlenmesi.

ABSTRACT

Various questions regarding certain issues within the Alevi faith are frequently raised today. These questions are often met with differing interpretations by spiritual leaders, which in turn causes significant confusion among the followers of the faith. In this context, when considering the continuity of the Alevi belief system and its accurate transmission, it becomes clear that there must be shared, agreed-upon answers to these questions. This article attempts to provide responses to some of these fundamental questions. In this respect, the article constitutes a theoretical study. In determining the answers, written Alevi-Bektashi sources have been taken as the primary reference, and analyses have been conducted based on these sources.

The key questions addressed in the study include inquiries such as what kind of philosophy underlies Alevism-Bektashism, whether Alevi-Sunni marriages are considered a reason for *düşkünlük* (falling from the path), whether the bond of path-brotherhood continues in the event of the death of one spouse in a musahip couple, how the phenomenon of urbanization affects the concept of *ocak* (spiritual lineage), whether Alevism and Bektashism are the same and what their organizational structures are, whether the current structure under the Alevi-Bektashi Culture and Cemevi Directorate is adequate, and how religious organization in Turkey should be structured in the future.

The main conclusions reached in the article suggest that Alevism-Bektashism is a mystical interpretation of Islam and a product of the philosophy of *vahdet-i vücud* (unity of being). According to the *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Alevi-Sunni marriages are considered a cause of *düşkünlük*. Alevism and Bektashism differ in terms of organizational structure. The current Alevi Culture and Cemevi Directorate has been found to be insufficient. In the future, a truly secular state in Turkey is expected to help resolve many of these issues. Therefore, it is essential to ensure accurate and well-informed communication about Alevism-Bektashism, and individuals who are not experts should refrain from making public statements on the matter.

Keywords: Educator (Mürebbi), Alevism, Musahiplik, Alevi-Sunni Marriage, Alevi Organization.

ZUSAMMENFASSUNG

Unterschiedliche Fragen zu Problemen im Zusammenhang mit dem alevitischen Glauben werden heutzutage häufig aufgeworfen. Diese Fragen werden von Glaubensführern unterschiedlich interpretiert, was unter den Anhängern des Glaubens zu erheblicher Verunsicherung führt. In diesem Zusammenhang zeigt sich die Notwendigkeit, gemeinsame und konsensbasierte Antworten auf diese Fragen zu finden, um die Kontinuität des alevitischen Glaubens und die gesicherte Weitergabe seiner Inhalte zu gewährleisten. Dieser Artikel unternimmt den Versuch, auf einige grundlegende Fragen Antworten zu liefern und ist in dieser Hinsicht als theoretische Arbeit konzipiert. Zur Erarbeitung der Antworten wurden schriftliche Quellen des Alevitentums und Bektaschitentums herangezogen und analysiert.

Untersucht wurden Fragen wie etwa die philosophischen Ursprünge des Alevitentums und Bektaschitentums, die Frage, ob alevitisch-sunnitische Ehen als Grund für eine religiöse Ächtung gelten, ob die Weggemeinschaft bei Wiederheirat nach dem Tod eines Ehepartners fortbesteht, wie sich die Urbanisierung auf das Konzept des Ocak auswirkt, ob Alevitentum und Bektaschitentum identisch sind und wie ihre jeweilige Organisationsform aussieht, ob die derzeitige staatliche Einrichtung des Amts für alevitisch-bektaschitische Kultur und Cemevis ausreichend ist sowie wie sich die Glaubensorganisation in der Türkei künftig gestalten sollte. Die Ergebnisse der Analyse legen folgende Schlussfolgerungen nahe: Das Alevitentum und Bektaschitentum sind mystische Auslegungen des Islam und Ausdruck der Philosophie der Einheit des Seins. Alevitisch-sunnitische Ehen gelten gemäß der Buyruk-Schrift des Imams Cafer-i Sadık als Grund für eine religiöse Ächtung. Alevitentum und Bektaschitentum unterscheiden sich in ihrer Organisationsstruktur. Das Amt für alevitisch-bektaschitische Kultur Cemevis scheint in seiner derzeitigen Gestalt unzureichend. Sofern die Türkei in der Zukunft zu einem vollständig laizistischen Land werden würde, könnte dies zur Lösung vieler gegenwärtiger Probleme beitragen. In diesem Zusammenhang ist es erforderlich, sachlich richtige und qualitativ hochwertige Informationen über das Alevitentum und Bektaschitentum bereitzustellen, und es sollte vermieden werden, dass nicht fachkundige Personen sich öffentlich zu diesen Themen äußern.

Schlüsselwörter: Erzieher (Mürebbi), Alevitentum, Weggemeinschaft, Alevitisch-sunnitische Ehe, Alevitische Organisation.

Giriş

Günümüzde, toplumsal değişme hızlı bir şekilde kurumları ve insanların düşüncelerini etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu değişimde geleneksel değerler yerini çağdaş fıkirlere bırakmaktadır. Bu değişimden inançlar da nasibini almaktadır. Özellikle “Z kuşağı” olarak nitelenen gençler ile ebeveynler arasında yaşanan görüş ayrılıkları bazı olumsuz çekişmelere neden olmaktadır.

Bu değişimin etkileri iki ana başlık altında ele alınabilir. Bunlardan ilki yapıya ilişkin sorunlardır: Alevilik ve Bektaşilik aynı şey midir ve örgütlenme biçimleri nasıldır? Alevi-Bektaşî, Kültür ve Cemevi Başkanlığı örgütlenmesi yeterli midir? Türkiye’de gelecekte inanç örgütlenmesi nasıl olmalıdır? Değişimin ortaya çıkardığı diğer sorunlar erkâna ilişkindir: Alevilik-Bektaşilik nasıl bir felsefenin ürünüdür? Şehirleşme ocak kavramını nasıl etkilemektedir? Alevi-Sünni evlilikleri düşkünlük nedeni midir? Musahip eşlerden birisinin ölmesi halinde yapılan evlilikte yol kardeşliği devam eder mi? Buna benzer sorular Alevi inanç önderlerine yöneltildiğinde farklı cevaplar alınmakta ve bu durum kafa karışıklığı yaratırken inanca olan güveni de azaltmaktadır. Alevi-Bektaşî felsefesini tam olarak bilmeyen kişiler bu konuda yanlış ve farklı yorumlar yapmaktadırlar. Değerlendirme yapılırken İmam Cafer Sadık hazretlerinin “Bir kimseye fetva verirken aslandan korktuğun gibi kork” sözü dikkate alınarak Alevi-Bektaşî yazılı kaynaklarına dayalı bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Kısaca, Alevi-Bektaşî inancının merak edilen bazı sorularına cevaplar bulunup çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Alevi-Bektaşî Örgütlenmesine İlişkin Sorunlar

Alevi-Bektaşî örgütlenmesine ilişkin sorunlar daha çok makro düzeyde sorunlar olup erkâna ilişkin sorunlarla bir bütünlük gösterirler. Bunlar, “Alevilik-Bektaşilik örgütlenmesi, Alevi-Bektaşî, Kültür ve Cemevi Başkanlığı örgütü, Türkiye’de Alevi-Bektaşî örgütlenmesi nasıl olmalıdır?” gibi sorunlardır. Bu sorunlar ortaya konarak cevapta bulunulmaya çalışılmıştır.

Alevilik-Bektaşilik Örgütlenmesi

Alevi ve Bektaşî örgütlenmelerine ilişkin olarak şu sorular gündeme gelmektedir: Alevilik ve Bektaşilik aynı kavramlar mıdır? Bunların örgütlenme şekilleri aynı mıdır? İsteyen bir kişi Alevi veya Bektaşî olabilir mi? Günümüzde bunlardan hangisini uygulamak daha kolaydır?

İslam'ın tasavvufi bir yorumu olan Alevilik ve Bektaşilik birbirine benzeyen kavramlar olsa da aralarında bazı farklılıklar mevcuttur. Alevilik aslında bir Kızılbaş Türkmen inancıdır. Anadolu'ya çok önceleri Kızılbaş Türkmenlerin geldiği düşünülürse, Bektaşilikten önce Alevi varlığından söz etmek mümkündür. Ancak tarihte bu inancı taşıyan gruplar; Torlak, Râfizi, Mülhid, Zındık gibi değişik isimlerle anılmışlardır (Sıcahyüz ve Demir, 2025: 92). Yani Alevi sözcüğü, yakın bir zamanda bu grupları içine alacak şekilde bir kavram olarak kullanılmaya başlamıştır. Günümüzde ise Alevilik ve Bektaşilik birbirini tamamlayan tek bir inanç kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kızılbaş Türkmen inancı olarak bilinen Alevilik, “ocak” adı verilen bir örgütlenmeyle varlığını sürdürerek günümüze kadar varlığını korumuştur. Rehber, pir, mürşit ve halife gibi inanç önderleriyle, dört kapı kırk makam olarak nitelenen bir program dâhilinde, insan-ı kâmil olmayı amaçlayan bir yolculuktur. Bir bakıma Alevilik, sûfî bir kimsenin takip ettiği seyr-i sülûk halidir. Bu bağlamda seyri fillah, Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla donanma halidir. Bir bakıma bir kutsal yolculuğa çıkma ve bunu devam ettirme hadisesidir (Vaktidolu, 2011: 280). Böyle bir yolculukta talibe yol gösteren bir rehber ve mürşide ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan her Alevi kişinin bir piri ve mürşidi vardır.

Bektaşilik ise Hacı Bektaş Veli'den sonra onun müritleri tarafından kurulmuş bir tarikattır. Tarikat, Balım Sultan Erkânnamesi ile yürütülmektedir. Bu sebepten dolayı Balım Sultan ikinci pir olarak kabul edilir. Bektaşiliğe giriş ve tarikatın yürütülmesi belli kurallara bağlıdır. Bektaşî olmak isteyen kişi nasip alarak yola girer. Bektaşilikte; dervişlik, babalık, halife-babalık, dede-babalık gibi hiyerarşi içeren bir sistem bulunmaktadır. “Alevi olunmaz; Alevi doğulur” ifadesinden her Alevinin Bektaşî olarak kabul edilemeyeceği anlaşılır (Ercan, 2010: 406). Bektaşilik bir tarikat yapılanması olduğu için Sünni bir kişi Alevi olamaz ama Bektaşî babasının önünde ikrar vererek Bektaşî olabilir.

Alevilik ile Bektaşilik arasında birtakım farklılıklar bulunsa da temel kavramlar, semboller ve törenler bakımından ortak tasavvufi bir içeriğe sahiptir. Ocak sistemine dayalı Kızılbaş Türkmen inancı olan Aleviliğin bazı eksikliklerini Bektaşilik tamamlar niteliktedir. Örneğin “Alevi olunmaz, doğulur” olgusu, Sünni bir kişiye bu yolu açmakta, isteyen Bektaşî olarak tasavvuf yoluna girebilmektedir. Diğer yandan Bektaşî babalarının belli bir hiyerarşi ile iş başına gelmesi, erkân yürüten inanç önderlerinin niteliği bakımından önemli görülmektedir. Alevi inanç önderleri için de böyle bir

uygulamaya gidilebilir. Şehirleşmeyle birlikte Bektaşiliğin uygulanması sanki daha kolay görünmektedir.

Şehirleşme, Bektaşilik inancına uygun bir gelişme seyrederken Alevi Buyrukları bu gelişmelere sıcak bakmamaktadır. Alevi inancına göre, insanlara önderlik edecek pirin ve müşşidin evlad-ı Resul yani Ehl-i beyt soyundan olması gerekir. Şeyh Safi Buyruğuna göre, bir kimse gönlünü Resul'ün evlâdından başkasına teslim eylese, yani bağlandığı kimsenin meşrebi Hz. Resule çıkmasa o kişinin şeyhi şeytandır (Yaman, 1994: 42). İmam Cafer-i Sadık Buyruğunca, evlad-ı Resul'den başkasına pirlük etmenin ve talip olmanın caiz olmadığı belirtilmektedir (Vaktidolu, 2011: 27). Diğer Alevi buyruklarında bu durum benzer şekilde dile getirilmektedir. Hırka ve meftul, irşad, tövbe, pirlük ve seccade Şahı Merdan Ali'ye geldiği için Şah evladı ve nesli olmayan kimseye pirlük etmek caiz değildir (Buyruk, 1958: 13). Elbette pirin Dört Kapı Kırk Makamı, On iki Erkânı, On yedi Kemerbesti, Üç Sünnet-Yedi Farzı, meşayih kübra ilmini bilmesi gerekir (Korkmaz, 2002: 61). Yani bilgili olması lazım gelir. Buyrukların açıklamalarına bakıldığında Alevi-Bektaşî örgütlenmesi, ocak temelli Alevi örgütlenmesinden öte Bektaşî örgütlenmesine yönelik bir seyir izlediği gözden uzak tutulmamalıdır.

Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Örgütü

Cem Vakfı başta olmak üzere birçok Alevi sivil toplum kuruluşu, Alevilerin inanç sorununu gündeme taşımıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM); devletin Alevi inancını resmen tanımaması ve hukuksal statü sağlamamasıyla din ve vicdan özgürlükleriyle ilgili olarak hak ihlal kararı vermiştir (AİHM, 2016). Mahkeme 2009–2010 yıllarında Türkiye’de hükümetin Alevi kuruluşlarıyla birlikte düzenlediği Alevi Çalıştayları’nın sonuç raporlarını esas almıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) zamanında birtakım Alevi Çalıştayları yapılmış ve konu çeşitli boyutlarıyla tartışılmış ve birtakım kararlar alınmıştır. Bu çalışmalar sonunda “Alevi Çalıştayları Nihai Raporu” hazırlanmıştır (Rapor, 2010). Bu rapor, birçok Alevi sivil toplum kuruluşu tarafından eleştirilmiştir.

Alevî-Bektaşî Araştırmaları Merkezi Direktörünce belli başlıklar altında, raporla ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır: Alevilere yapılan haksız uygulamalar raporda tespit edilmiştir. Alevilik sorunu, demokratik bir toplum inşa etmeden öte daha çok birlik ve bütünlük sorunu olarak algılanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ve bir terbiye aracı olarak görülen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri şiddetle savunulup

Alevilerin bu konulara dokunmamaları gerektiği belirtilmiştir. Yani hükümet bir sorun olduğunu kabul etmekle birlikte, bu soruna ve Alevilerin eşit yurttaşlık haklarına bir çözüm getirmemektedir. Aksine Devletin din işlerinden eline çekmesine de sıcak bakılmamaktadır. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri halen toplumu biçimlendirme ve bir terbiye aracı olarak görülmektedir (Kaluç, 2011).

Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Bir Kararname ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı kurulmuştur (Resmî Gazete, 2018). Başkanlığın kuruluşuna birçok Alevi sivil toplum örgütü tepki göstermiştir (Banaz, 2023: 153; Gül ve Gül, 2023: 88). Bu tepkilerin önemli iki nedeni bulunmaktadır: İlki hükümetin bu işi Alevi sivil toplum örgütlerinin görüşlerini almadan tek başına yapması, diğeri Alevi inancının bir kültür faaliyeti olarak kabul edilmesidir. Her ne kadar Alevilik resmen tanınmış olsa bile onun bir inanç olarak kabul edilmemesi haklı olarak eleştirilmektedir.

Alevilik ve cemevleri ilgili olarak yapılan bu düzenlemelerde bir kafa karışıklığı yaşanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde cemevlerinin bir ibadethane olarak kabul edilmemesine tepki gösterilirken (Karagöz, 2023) İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Meclisi, aldığı kararla cemevlerini resmen ibadethane olarak kabul etmiştir (Serbestiyet, 2024). Bu duruma, İBB Meclisi AK Parti Grup Sözcüsü Murat Türkyılmaz büyük bir tepki göstermiştir (Kul, 2024). Kısacası Alevilik inancı, kısır tartışmalara konu olmaktadır. Böyle bir durum inancın siyasallaşmasını gündeme getirmektedir. Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı tarafından cemevlerinin elektrik giderleri karşılanmaktadır. Ancak kira, doğalgaz vb. giderleri dernek üyeleri tarafından ödenmektedir.

Bakanlık Makamının 21.05.2024 tarih ve 4895440 sayılı Olur'u ile Alevi-Bektaşî, Kültür ve Cemevi Başkanlığı teşkilatı oluşturulmuştur. Teşkilat şemasına bakıldığında beş daire başkanlığından oluşmaktadır. Bunlar Cemevi Hizmetleri, Strateji ve Mevzuat, Yönetim Hizmetleri, Eğitim ve Yayın, Kültür, Sosyal ve Dış İlişkiler daire başkanlıklarıdır. Bunların her birisine bağlı birimler yer almaktadır. Bu birimlerin sayısı on altı olup koordinatörlükler şeklindedir (Teftiş Kurulu, 2024). Ocak sistemine bağlı olan Alevi-Bektaşî inancının bürokratik bir yapıya dönüştüğü gözlenmektedir. Yani ocak sistemine dayalı bir Alevilik yapılanmasından öte Bektaşîlik gibi bir tarikat örgütlenmesi gözlenmektedir. Cem Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında sayılan, "Alevi-Bektaşî Cemevi Önderi taleplerini değerlendirir" ifadesinden

de bu anlam çıkarılmaktadır (Yönerge, 2023). Benzer bir yapılanma ve uygulama, Osmanlı Devleti zamanında Bektaşilik tarikatının kurulmasında da gözlenmektedir.

Osmanlı padişahı II. Bayezid'in Bektaşilik tarikatı kurulmasına desteğinin, devletin Batini ve Hurifi zümreleri kontrol altına almaya ve en azından zararlarına karşı tedbir almaya yönelik olduğu söylenir (Döğüş, 2002: 295). Kızılbaşlık inancının yayılma göstermesi Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş ve bu inanca mensup topluluk "sapkın zümre" olarak algılanmıştır. Bu sapkın zümrenin Sünni din eğitimi ile inançlarının değiştirilmesi düşünülmüştür (Selçuk, 2011: 72). Günümüzde kurulan Alevi-Bektaşî ve Cemevi Başkanlığının da buna benzer bir amaca hizmet edeceği veya Alevi-Bektaşî inancını bozmaya yönelik bir çalışma olduğuna ilişkin endişeler taşımaktadır (ABF, 2024; Artıgerçek, 2024; Sazcı, 2023; Odatv, 2024). Birtakım Alevi-Bektaşî dernekleri konuya temkinli yaklaşmaktadırlar. Hatta bazı dernekler bu yeni yapıyı tanımamaktadırlar.

Türkiye'de İnanç Örgütlenmesi Nasıl Olmalıdır?

Türkiye'de İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Resmî Gazete, 1965). Partili Cumhurbaşkanlığı yönetimine geçildikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır (Diyanet haber, 2018). Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin düzenlemelerde, Alevilik inancına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, toplumun yüzde 41'i Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevilere hizmet sunmasına, yüzde 32'si Diyanette Alevilerin de temsil edilmesine, yüzde 27'si ise Aleviler için Diyanet'e benzer bir kurum oluşturulmasına yönelik görüş belirtmişlerdir (Konda, 2014: 39). Türkiye'de toplumun inanç konusunda çoğulculuktan yana bir görüş sergilediği görülmektedir.

Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik örgütlenmesinin Diyanet içinde olması hem Diyanet hem de Alevi-Bektaşî dernekleri tarafından istenmediğinden, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Kültür Bakanlığına bağlanmıştır. Konuyla ilgili düzenlemelerde Alevilik-Bektaşilik kavramı geçmekle beraber bunun bir inanç olduğuna yönelik hüküm yer almamaktadır. Yine yapılan düzenlemelerde, "cemevi" sözcüğü geçmesine rağmen cemevlerinin bir ibadethane olduğuna ilişkin bir açıklama yer almamaktadır (Resmî Gazete, 2018; Yönerge, 2023). Bu durum, "Alevilik-Bektaşiliğin inançtan öte acaba bir kültürel faaliyet olarak mı görülmektedir?" sorusu akla getirmektedir. Yoksa

devlet, Alevi-Bektaşî inancını tanıdığında diğer tarikatları da tanımak zorunda kalacağı endişesini mi taşımaktadır? Bu hususlar çok açık bir şekilde dile getirilmemektedir.

Bir ülkede inanç yapılanması, o ülkenin gelişmişlik göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. Gelişmiş ülkelerde devlet ile din işleri birbirinden ayrılmıştır. Devlet enerjisini, din yerine daha önemli işleri yapmaya ayırır. Bu ülkeler, gerçek anlamda din hürriyetine sahiptir. Din hürriyeti geniş manada vicdan ve ibadet hürriyetini, dini dernek kurma, dini öğrenim ve öğretim yanında dini yayında bulunma haklarını kapsar. Atatürk'e göre, laiklik ilmi olmalı, din devlet işlerine karışmamalı, din siyasetçiler arasında çıkar aracı olmamalı, kimse inançlarından ötürü kınanmamalı ve kimseyi inanmaya veya ibadete zorlamamalıdır. Ahlak ve adaba aykırı olmamak kaydıyla kimsenin ibadeti engellenmemeli ve yasaklanmamalıdır (Borak, 1962: 82).

Din hürriyeti, bireyin hiçbir baskı, tehdit ve korkuya maruz kalmadan, dilediği ve beğendiği bir dinin akidelerine serbestçe inanabilmesi, benimseyerek vicdanına mal edilebilmesi; inancını kendi usul ve adabına uygun olarak serbestçe yerine getirebilmesidir (Başgil, 1982: 101). Yani herkes inandığı dinin iman ve ibadet esaslarını yerine getirebilme ve inancının emrettiği ahlak kurallarına uyarak yaşama hakkına sahiptir. Burada inanç ve ibadet hürriyeti yanında, bireyin kendi inancını öğrenme hakkına da sahip olması gerekir. Bilmediği bir inanca körü körüne inanma veya onu reddetme taklit ve taassup anlamına gelir ki taklit ve taassup ise din ve vicdan hürriyetinin en büyük düşmanıdır (Gürtaş, 1981: 140).

Din öğretimi, din ve vicdan hürriyetinin önemli bir unsurudur. Toplumu oluşturan bireylerin kendi dininin usul ve esaslarını bilmesi ve bunları uygulayabilmesi bilmesiyle mümkündür. Atatürk'ün de ifade ettiği gibi, “Her fert, dinini ve diyanetini öğrenmek mecburiyetindedir.” (Kaya, 1994: 60). Bu bağlamda, okullarda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi içinde Alevilik-Bektaşîlik ile ilgili konular yer almasına rağmen bu konuda yeterli bilgiye sahip olmayan öğretmenler tarafından verilmektedir. Bu konuların en azından mesleki yeterliği olan Alevi-Bektaşî inanç önderleri tarafından verilmesi daha doğru olmaz mı? Millî Eğitim Bakanlığı, Sünni tarikatlarla değerler eğitimi ile ilgili projeler yaparken (Özkan, 2024; Kaplan, 2024; Yolculuk, 2017) Alevi-Bektaşîlik inancının öğretimi konusunda böyle bir adım atılmamaktadır. Hâlbuki Alevilik-Bektaşîlik inancında, “Eline, diline, beline sahip ol” düsturu başlı başına bir değerdir. Hacı Bektaş Veli öğretisinde tarikat kapısı, şeriattan yukarıda olup birçok ahlaki değeri zaten içinde barındırmaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan, Türkiye’de din ve inanca ilişkin izlenmesi gereken en uygun yolun laiklik olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Alevilik-Bektaşılık konusu, laiklik şemsiyesi altına alınarak siyaset dışına çıkartılmadan herhangi bir çözüme kavuşturulamaz (Sezgin, 2010). Devlete bağlı din sisteminde, din doğrudan devletin, siyasetin ve politikanın emrine girer; din adamları, devlet politikası gereği emirlere uymak zorunda olan “ücretli devlet memuru” konumunda olurlar. Böyle bir durumda gerçek anlamda din ve vicdan hürriyetinden de bahsedilemez (Kaya, 1994: 69). Ülkemizde Alevi-Bektaşî toplumunun itiraz ettiği husus tam da budur. Dini örgütlenmelerin devlet eliyle yürütülmesi, beraberinde birtakım sorunları gündeme getirmekle kalmamakta, Devletin asli işlerini yürütmesine engel olmaktadır.

Değişim her toplum için kaçınılmazdır. Bu değişimden kuşkusuz inançlar da etkilenmektedir. İslam’ın mezhepsel yorumu içinde kalan gruplara uygulanan kural ve kaidelerin çoğunluğu nassa (ayet ve hadise) değil içtihadı dayanır. İctihat bir düşünme ve değerlendirme işi olup beşeridir, değişebilir (Karaman, 1990: 21). Hz. Ali, “çocuklarınızı kendi zamanınıza göre değil, onların yaşayacakları zamana göre yetiştirin” buyurarak zaman içinde bireysel ve örgütsel değişim gerçeğini mutlak bir biçimde ifade ederek ortaya koymuştur. Böyle bir durumda, Alevi-Bektaşî inancına sahip insanların kendi inancına uygun bir hayat sürmesi, kendi inançlarını yaşaması ve inancının gerektirdiği şekilde ibadet etmesi gerçeği kabul edilmelidir. Alevi-Bektaşî çocuklarının da kendi inanç ve ahlaki esaslarına göre eğitim alması bir hak olarak kabul edilmelidir.

Alevi-Bektaşî Erkânına Yönelik Sorunlar

Bu sorunlar örgütlenmeye ilişkin sorunlara nazaran mikro düzeydedirler. Yani inancın uygulanmasına yönelik sorunlardır. Bu sorunlar, şehirleşme ve ocak kavramı, Alevi-Bektaşî felsefesi, Alevi-Sünnî evlilikleri, musahip kavramı ile ilgili sorunlardır. Aşağıda bu sorunlara ilişkin bazı cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Şehirleşme ve Ocak Kavramı

Alevilikte son zamanlarda önemli sorulardan birisi şehirleşmenin ocak kavramını nasıl etkilediğine yöneliktir. Bu bağlamda, geleneksel Alevi anlayışıyla bağdaşmayan bazı durumlar ortaya çıkmıştır: Şehirleşmeyle birlikte farklı bölgelere dağılan taliplerin ocak dedeleri tarafından irşat edilmesi, görülüp sorgulanması ve bazı sorunlarının halledilmesi güçleşmiştir. Diğer yandan kentlerdeki derneklere bağlı cemevlerinde,

“dernek dedesi” kavramı öne çıkmıştır (Taşgın, 2009: 211; Yaman, 2009: 191). Böyle bir oluşumla dede kendi ocağına bağlı olmayan kişilere (taliplere) dedelik yapmakta ve onları irşat etmektedir. Dedenin kim olacağına çoğu zaman dernek yönetimi karar vermektedir. Kırsal alanda birbirini yakından tanıyan kişiler, kimin kusuru ve kabahati olduğunu az çok bilirlerken, şehir hayatında bunun anlaşılması oldukça zordur. Böylece kimin düşkün olduğu da anlaşılamamaktadır. Böyle bir durumda, düşkünlük durumu göz ardı edilmekte, şehirlerde yapılan cem ibadetinde, kişilerden sadece rızalık almak yeterli görülmektedir (Şahin, 2024: 365).

Alevilik, ocak sistemi üzerine kurulmuştur. Her Alevi bir kişinin bağlı olduğu bir ocağı vardır. Nasıl olarak ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte, ocaklar Türkmen boylarının Anadolu’ya gelmeden önceki atalar kültürüne dayandırılmaktadır. Ocak kavramı, atalar kültürü ve ateş kültürünün izlerini barındıran bir inanç evrenini karşılayarak geçmişten günümüze varlık bulmuştur (Kurt ve Çal, 2021: 134). Eski Türklerde “boy beyi” ve “kam” olarak bilinen, dini bazı özelliklere sahip lider kişilerin daha sonra “dedelik” ünvanı aldığı, Safevi Devleti zamanında bu ocaklara uygun isimler verilerek soy şecereleri düzenlendiği tahmin edilmektedir. Erdebil’de bazı Türkmen beylerine seyitlik belgesi verildiği belirtilmektedir (Yıldız, 2004: 321). Oysa tarihi kayıtlar incelendiğinde ocak yapılanmasının tarihinin Şah İsmail’den çok daha önceye gittiği bilinmektedir (Akın, 2017: 56).

Ocak kavramının ne zaman ortaya çıktığı konusunda çeşitli varsayımlar ileri sürülmekte olup (Yaman, 2009: 54) bunlardan birisi Hacı Bektaş Veli zamanında ortaya çıktığı inancıdır. Hacı Bektaş Anadolu’ya gelmeden önce Rum Erenlerinin cem yaptığı, Baba İlyas gibi dervişlerin buraya daha önce geldiği bilinmektedir. Büyük bir olasılıkla bu kişilerin bağlı olduğu bir oymağı (ocağı) bulunmaktaydı. Osmanlı ile Safevî Devleti ilişkilerinin kötüye gitmesiyle Hacı Bektaş Veli mürşit ocağı öne çıkmış ve birçok inanç önderi yönünü onun dergâhına çevirmiştir. Bu zümrenin Hacı Bektaş Veli tekkesi ile bağlantı kurması 17. yüzyıldan itibaren (Selçuk, 2021: 27). Bu dergâhta yetiştirilen bazı inanç önderleri farklı bölgelere gönderilerek irşat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Gölpınarlı, 1958: 81).

Kızılbaş Türkmenlerin çoğunlukla İslam’ın tasavvuf yorumunu benimsediği bilinmektedir. Elbette böyle bir tercihte, Ehlibeyt taraftarı kişilerin Horasan dolaylarına göç etmelerinin önemli etkisi olmuştur. Bu coğrafyada Melamilik, Kalenderilik, Haydarlık gibi akımlardan etkilenen Türkmen boyları, İslam inancı ile kendi kültürlerini birleştirmişlerdir. Yani Türklerin bu İslam anlayışı eski gelenek ve

inançlarını İslam’a dâhil etmelerine sebep olmuştur (Şişman ve Şahin, 2019: 48). Her boy beyinin sahip olduğu bazı vasıflara dini bir kimlik eklenerek onların hizmetkâr lider olmalarına zemin hazırlanmıştır (Gül, 2018: 73). Özellikle günümüzde bir Alevi inanç önderi, hizmetkâr liderlik davranışlarına sahip kısaca yol ehli ve hizmet ehli olmalıdır. Alevi dedesi; insanlara yol gösterici, dili arı, halinden haberdar, dünyaya değer vermeyen, başkalarının suçunu araştırmayan, hiçbir şeyden ikrah etmeyen, gönlü geniş birisi olmalıdır. Ancak böyle olan bir kişi mürebbi sayılır ve talip eğitmek onun hakkı olur.

Şehirleşmenin beraberinde getirdiği bazı olumsuzluklar, yol ve erkâna uygun olarak giderilmeye çalışılmalıdır. İmam Cafer Buyruğu’na göre, bir kişi düşkün olduğunu kendisi söylemelidir (Buyruk, 1958: 190). Dernekler bünyesinde yapılan cemlerde, dede kişilerin birbirinden razı olup olmadığını üç defa sormalı, eğer herkes birbirinden razı ise sorun yok demektir. Eğer birisi bir müşkülü olduğunu belirtir veya düşkün olduğunu söylerse kişinin işlemiş olduğu suçun niteliğine göre karar verilmelidir. Bazı küçük sorunlar cemevlerinde halledilse bile düşkünlük halinin kaldırılması için kişinin ocak dedesine görülmesi doğru yaklaşım olacaktır. Eğer ocak dedesi, cemevi dedesine izin verirse bu kişiyi derneğin görevli dedesi de görebilir. Şehirlerde cemevinde, dede cem ibadetini hangi erkâna göre yürüteceği hususu da bir sorun olmakla birlikte, dedenin bildiği ve cemevine gelen kişilerin çoğunluğunun oluşturduğu gruba göre karar verilmesi uygun olacaktır. Alevi inancında “yol bir, sürekin bin bir” anlayışı ile hareket edilmelidir.

Alevi-Bektaşî Felsefesi

Günlük yaşamda bir konuya çözüm getirilirken genellikle felsefeden yararlanılır. Yaratılış, din ve ahlak gibi konular felsefenin araştırma konuları arasında yer almaktadır. Ahlak, etik ve mutluluk kavramları, felsefenin kadim konuları içindedir (Vatandaş, 2017: 2). Bu kavramlar, tarihin her aşamasında felsefenin ilgi alanında yer almıştır. Bu bakımdan Alevilik-Bektaşilik inancıyla ilgili bir sorunun da öncelikle kendi felsefesi ışığında değerlendirilmesi gerekir. Alevilik-Bektaşilik ile ilgili çoğunlukla gündeme getirilen sorulardan birisi, bu inancın bir din mi, yoksa bir felsefenin ürünü mü? olduğu hususudur. Bu konuda farklı yorumlar yapılmaktadır.

Alevilik-Bektaşilik bir din olmayıp İslam inancının tasavvufi yorumudur. Onun elbette kendisine ait bir felsefesi bulunmaktadır. Alevi-Bektaşî felsefesi, “vahdetivücut” olarak nitelenir. İlk olarak İbn-i Arabî tarafından ortaya atılmış ve

daha sonra müritleri tarafından kavramsallaştırılan bu görüş, birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir (Bozkurt, 2020: 313). Bu felsefe, Alevi-Bektaşî inancını etkilemiş ve onun inanç ve ibadet esaslarını şekillendirmiştir. İnsanı merkeze alan ve hümanist bir yaklaşım sergileyen bu felsefenin ana fikirlerini birkaç paragrafta aşağıda şöyle özetlemek mümkündür.

Bu felsefeye göre, mutlak ya da külli varlık Allah'tır. Allah her şeyin kaynağıdır. Allah, varlığı kendinden, kadim, ebedi, şekli ve sureti bilinmeyen, çoğalma kabul etmeyen bir ve tek olup bütün varlıkların yegâne sahibidir. Allah'ın kendisine mahsus sıfatları, tek ve her şeyin O'na muhtaç olduğu, doğmamış ve doğurulmamış olduğu, eşi ve benzeri olmadığı hususları Kur'an'da yer almaktadır (İhlas, 112/4). Bunlar Allah'ın zatına ilişkin sıfatlarını oluşturmaktadır. Yani vahdet-i vücud felsefesi ile Kur'an ayetleriyle uyumluluk göstermektedir.

Allah'ın kâinatı yaratması gerçeği, bazı hadislerde de dile getirilmektedir. Bir kutsî hadise göre, Allah bilinmeyi istediği için mahlûkatı yaratmıştır (Aydın, 2018: 258). Her şey yaratılmadan önce Allah'ın ilminde suretler (a'yân-ı sabite) halinde mevcuttular. Bu bağlamda, evrende var olan her şey mutlak varlığın çeşitli mertebelerde tezahürü ve görünümünden ibarettir. İnsan, Allah'ın yaratmayı murat ettiği ve kendi sıfatlarından çoğunu ona verdiği varlık olup aynı zamanda yeryüzünün halifesidir. Bu açıklamalara göre insan, Hakk'ın ve kâinatın aynası konumundadır. Daimi'nin bir deyişinde bu durum anlatılmaktadır:

*Kâinatın aynasıyım
Mademki bir ben insanım
Hakk'ın varlık deryasıyım
Mademki ben bir insanım*

...

*İnsan Hakta hak insanda
Ne ararsan var insanda
Çok marifet var insanda
Mademki ben bir insanım (Güray, 2010: 146).*

Bu felsefî görüşe göre, insanlar arasında ayırım gözetilmez. Yunus'un felsefesinde de şekle ve görüntüye aldanılmaması gerekir (Dindi, 2022: 208). İnsanlar, milliyet ve inancından ötürü ayıplanmaz ve kınanmaz. Diğer yandan kadın ve erkek ayrımı yani cinsiyet ayrımı gözetilmez. Cemevleri ibadet ve muhabbet yeri olarak kabul edilir. Her

insan, bir can olarak kabul edilir. Yani Alevi-Bektaşî inancı insanı merkeze alan bir felsefeye sahiptir. Hacı Bektaş Veli'nin bir dörtlüğü bu durumu şöyle özetler:

Erkek dişi sorulmaz muhabbetin dilinde

Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde

Bizim nazarımda kadın-erkek farkı yok

Eksiklik ve noksanlık senin görüşlerinde (Menemencioğlu, 2011: 135).

Bu felsefenin başka bir yansıması, yaşam biçiminde görülür. Alevi-Bektaşîler'de Allah korkusu yerini Allah sevgisine bırakmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin "Dört Kapı Kırk Makam" öğretisi içinde yer alan "Allah'tan korkmak" makamı, genellikle "ümitli olmak" ile birlikte ele alınır. Burada bahsi geçen korku, kulun amelleri ve yapmış olduğu ibadetlerin Allah katında kabul görüp görmemesi endişesidir. Yani Allah'ın sevgisini kaybetme korkusudur (Göktaş, 2023: 687). Bu bakımdan tasavvuf ehli kişiler, kendilerine Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini rehber alarak korku ile ümit arasında olmayı tercih ederler. Tasavvuf yolculuğu, dıştan çok iç yani gönül yolculuğudur ve Hak orada aranmalıdır (Özdemir, 2021: 567). Kızılbaş Türkmenler de gerek daha önce yaşadıkları kültürün etkisi gerekse bu felsefenin tesiriyle yaşamlarına şekil vermişlerdir. Yani İslam inancının tasavvuf yorumunu benimsemişlerdir. Alevi-Bektaşîler'in günlük yaşamda, sen-ben ayırımından uzak durmaları bu felsefenin bir ürünüdür.

Alevi-Sünni Evlilikleri

Alevi ve Sünni kelimeleri, Türkiye coğrafyasında sonradan oluşturulmuş ve ortaya atılmış kavramlar olup bunların tasavvufta yeri yoktur. Tasavvufta, ahlaklı insan yani kâmil insan deyimi ön plana çıkar. Alevilik, 19. yüzyıl öncesinde yaşayan ozanlar tarafından kendilerini tanımlayan bir sıfat olarak kullanılmışsa da ancak bu yüzyıldan itibaren günlük hayatta kullanılmaya başlamıştır (Üçer, 2005: 163). Anadolu'ya birlikte gelmiş Türk ve Türkmenler, Osmanlı Devleti'ni birlikte kurarken mezhepsel girişimlerden uzak durmuşlardır. Anadolu Alevilerinin çoğunluğu, Emevî ve Abbasiler ile başlayıp Osmanlı Padişahı Yavuz'dan itibaren devam eden süreçte, ötekileştirilmiş olduklarından genellikle köy ve kasabalara yerleşme durumunda kalmışlardır (Özdemir, 2024).

Alevi-Sünni insanlar arasında az da olsa inanca yönelik konularda farklılıklar bulunmaktadır. Sünniler, kendilerini “ehlisünnet” olarak nitelemekte ve daha çok İslam inancının fıkıh ve kelimatı yani mezhepsel yorumunu benimsemektedirler. Aleviler ise tasavvuf yorumunu tercih etmişlerdir. Alevi ve Sünniler arasında itikadî konularda pek bir farklılık olmamasına rağmen amelî ve ahlak (yaşam biçimi) konusunda bazı farklılıklar göze çarpar (Gül, 2014: 119). İşte Alevi-Sünni evliliklerinde, çiftler daha çok bu son iki konu yani amel ve ahlak ile ilgili konularda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Yani bu evliliklere izin verilmemesi daha çok bu gerçeklere dayanmaktadır.

Alevi-Sünni evliliklerinin düşkünlük nedeni sayılıp sayılmaması hususunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Geleneksel Alevilikte, Sünni bireylerle yapılan evlilikler, düşkünlük nedeni sayılmakta olup bu durum, bazı araştırmalarda da dile getirilmektedir (Okan, 2021; Türkdogan, 2013). Sekülerleşmenin Alevi-Sünni evliliklerini artırdığı belirtilirken bu tür evlilik yapan bireylerin, dini grup aidiyetlerinin düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir (Küçük, 2024: 160). Yani yol ehli olan Alevi inanca sahip kişiler, genellikle çocuklarının Sünni birisiyle evlilik yapmasından kaçınmaktadırlar. Sünni muhafazakâr aile ve çevrelerin de bu tür evliliklere direnç gösterdikleri belirtilmektedir (Küçük ve Coştu, 2023: 875).

Alevi-Bektaşî inancı açısından durum ele alındığında İmam Cafer Buyruğu, Alevi-Sünni evliliklerini bir düşkünlük nedeni olarak tanımlamaktadır. Buyrukta, “Bir pîr avrat talak etse *yahut yeziide kuşak çöze* yahut livata etse, ebeden ebed bunlar günahı kebâirdir” (Atalay, 2011: 44; Buyruk, 1958: 158, 197) denilerek Alevi-Sünni evliliği, büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Dedelerin, segair yani küçük günahları görüp affedebileceği (Buyruk, 1958: 178) dikkate alınırsa bu tür bir düşkünlük durumu, geleneksel Alevilikte ağır bir kusur olarak görülmektedir. Sünni bir kişi ile evlenen kişi, aynı zamanda sufiliğin yedi şartından birisi olan, “mürebbi hakkına itaat ede, emrine uya” yani dördüncü farza; “özünü meşayihe yetire” olarak ifade edilen bir şarta da aykırı davranmaktadır (Atalay, 2011: 175). Zira geleneksel Alevi inanç önderleri de bu evliliklere pek sıcak bakmamaktadırlar.

Alevi-Sünni evliliklerine karşı çıkma altında yatan nedenler araştırıldığında ilkinin Alevi-Sünni ayrımından öte, bunun “ikrar sorunu” olduğu görülür. Alevi bir kişi “yola” ikrar vermiştir. Bu ikrarını her yıl pîrinin önünde dile getirir. Sünni bir kişi, şeriat kapısında olup piri ve mürşidi yoktur. Yani tarikat ehli değildir. Alevi-Sünni evliliklerine karşı çıkılmasının altında yatan ikinci neden, Alevi nüfusun kendisini koruma çabasıdır. Alevi bir kızın Sünni bir erkekle evlenmesi halinde doğan çocukların

Sünni bir zihniyetle yetiştirileceği varsayımıdır. Böylece Alevi nüfusun sürekli olarak azalması söz konusudur. Dini aidiyet duygusu yoğun çiftlerde öteki gruba saygı duyulmakla birlikte, çocuklarının kendi inancına daha yakın olmalarını istemeleri bu görüşü doğrulamaktadır (Küçük ve Coştu, 2023: 875).

Alevi-Sünni evlilikleri, Şeyh Safi Buyruğu'na göre ele alındığında daha ılımlı bir durum göze çarpar. “Tâlîp Hakkı Nedir?” başlığı altında, talibin gönlünün pak olması için “yabancı (Ehlibeyit dostu olmayanların) kadını ile evlenmeye”, “kendi öz cevherini Mervanilere harcamaya, kendi lokmasını da onlara yedirmeye” ifadeleri yer almaktadır (Yaman, 1994: 47). Buyruhta, Alevi bir kızın Sünni bir erkekle evlenebilmesi, o kişinin Ehlibeyt dostu olması ve Emevi zihniyeti taşınamaması koşuluna bağlanmıştır. Bir bakıma “teberra” inancının Alevi-Sünni evliliklerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 1980). Buyruğun Erdebil Tekkesi'nde hazırlandığı dikkate alınırsa Alevi-Sünni ayrılıklarının o zamanda başladığı söylenebilir. Hâlbuki Alevi felsefesine göre, insanları inançlarına göre ayırt etmemek ve onları aşağı görmemek gerekmektedir.

Alevi-Sünni evliliklerine karşı çıkmamanın altında yatan önemli nedenlerden başka birisi, Alevilerin daha çağdaş ve modern bir hayat tarzına sahip olması olarak gösterilebilir. Evlenecek çiftlerin böyle bir evliliği sürdürülemediği endişesi taşımalarıdır. Yani Alevi bir kadın, Sünni bir erkekle evlendiğinde bunların kültürel ve ailevi yönden sıkıntı yaşayacakları düşünülürken Sünni bir kadının Alevi bir erkek ile evlenmesi ise dini yönden sakıncalı görülmektedir (Yapıcı, 2004). Yani bazı Sünnilerce Alevilik sapkın bir inanç olarak algılanmaktadır. Alevi-Sünni evlilikleri, Alevi dedelerince de farklı biçimlerde değerlendirilmektedir. Bazı dedeler, Alevi bir erkeğin Sünni bir kızla evlenmesini “düşkünlik” saymamaktadırlar. İmam Cafer Buyruğu böyle bir ayırım yapmaksızın her iki durumu “düşkünlik” olarak nitelendirmektedir. Böyle bir durumda, Sünni bir bakış açısıyla Sünni bir erkeğin Alevi bir kızla evlenmesinin teşvik edilmesi de yersiz bir düşüncedir. Evlilikte doğru ve asıl olan husus, evlenecek kişilerin birbirini sevmesi ve birbiri ile evlilik müessesesini devam ettirebilmeleridir. Eğer evlenen çiftler birbirlerinin inancına saygı gösteriyor ve bu konuda anlaşıyorlarsa sorun yok demektir. Meseleye yapıcı bir yaklaşımla bakılırsa ne yola zarar verilmeli ne de evlenecek çiftler mağdur edilmelidir. Bu tür evliliklerde kişi, düşkün bırakılmalı fakat düşkünlik süresi uzatılmamalı, Alevi olan kişi, dedesi tarafından görülmek suretiyle yola tekrar kabul edilmelidir. Bu çiftlerden doğan çocuklara her iki ebeveynin inancı doğru olarak anlatılmalı ve belli bir yaştan sonra onların inanç tercihlerine saygı duyulmalıdır.

Musahiplik Kavramı

Musahiplik, yol kardeşliği anlamına gelir. Alevi inancı içinde önemli kurumlardan birisini oluşturur. Alevi inancında, yol kardeşi olmak için kişilerin evli olması gerekir. Musahip olmak isteyen kişiler, bir süre birbirleriyle tanışıp konuşurlar. Buna Buyruk'taki tabirle “Kazanç” adı verilir (Yaman, 1994: 99). Eğer musahip olacak kişiler birbirinin yükünü götürecek dereceye gelmişler ve birbirlerinin gönüllerine girmişlerse musahip olabilirler. Bu kişiler, musahiplik erkânı üzere, musahiplik cemi içinde yol kardeşi olurlar. Bunların yol kardeşi olmalarına cem erenleri tanık olurlar. Bu kişiler, Tanrı huzurunda kardeş olduklarına söz verirler. Böylelikle yedi farzdan birisini “Musahip kavlini ceme yetire” ilkesini kabul etmiş olurlar. Diğer taraftan hakikat kapısı kendilerine açılır. Hakikat kapısı, Hak Teâlâ'nın olup musahip olmakla açılır.

Musahiplik konusunda iki önemli sorun gündeme gelmektedir. Bunlardan ilki, günümüzde gençlerin yol kardeşi olmaya cesaret edememesi veya günümüzde buna gerek olmadığı inancıdır. Bu kişilerin görüşüne göre, kırsal kesimde musahiplik kurumu, kişilerin birbiriyle dayanışma içinde olmasına yardım etmektedir. Günümüz şehir yaşamında herkes kendi geçim derdinde olup artık bireyin yol kardeşine böyle bir destek vermesi zorlaşmıştır (Şahin, 2024: 337). Eğer insanların iyi bir geliri varsa musahip olan kişilerin birbirine destek olmasına artık ihtiyaç kalmamıştır. Doğru gibi görülmekle birlikte bu görüş eksiktir. Musahip kişiler, sadece maddi yönden birbirlerine yardım etmezler. Onlar, farklı konularda da birbirlerine destek olurlar. Yani bu katkı çok yönlüdür (Gül, 2017: 247). Diğer yandan musahip olmaktan öte bunu devam ettirmek önemlidir. Musahiplik, mezara kadar devam eden bir süreci ifade eder. Musahip olurken bu kişilerin üzerine Fetih suresinin 10. ayeti okunur (Fetih, 10/48). Bu ayetin meali gereği, musahip olmuş kişilerin verdikleri sözden dönmemeleri gerekir. Bu nedenle günümüzde gençler, sayılan nedenlerden dolayı musahip olmayı pek düşünmemektedirler.

Musahiplik ile ilgili ikinci soru şudur: Musahip olmuş kişilerden birinin eşinin ölümü halinde kalan kişinin evlenmesi durumunda, musahiplik kurumuna yeni katılan kişinin de ikrarı gerekli midir? Örneğin musahip olmuş çiftten birisi, hanımını kaybettiğinde (hanımı Hakk'a yürüdüğünde) bu kişi ilerleyen zaman içinde evlenebilir. Bu yeni evlendiği kadın ile birlikte musahiplik durumu devam eder mi? Yoksa evlenilen bu kadının üzerine de Fetih suresinin 10. ayeti okunmalı mıdır? Erkannâmelerde böyle bir duruma açıklama doğrudan getirilmemiştir.

Musahip kişilerin bu sorusuna akıl yürütme ile şöyle cevap verilebilir: Alevi inancında, musahip olan kişilerin birbirlerinden gizli ve saklı bir şeyi olmaması gerekir. Yani iki musahip birbirine teslim olmalıdırlar (Buyruk, 1958: 27). Eşlerden birisinin ölmesi durumunda, eşi ölen kişi evlenirken musahibinin fikrini almalı ve tek başına hareket etmemelidir. Eşini kaybeden kişinin evlendiği kadının, Alevi-Bektaşî erkânına göre, nikâhı kıyıldığı için evlenen kadın bu durumu zaten zımnen kabul etmiş sayılır. Ancak yine de evlenen kişilerin ikrarlarının tazelenmesinde yarar vardır. Böyle bir durumda, bu kişilerin pirlerinin yamacına geçip tekrar görülmesi ve bu ayetin tekrar okunması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Musahip olmuş kişilerden erkek birisinin ölmesi halinde durum biraz farklılık gösterecektir. Hacı Bektaş Veli'ye göre, baba (ata) asıldır, anne köktür. Çünkü asıl tohumdur ki yere ekilince kök olur (Özbay, 1990: 8). Eşini kaybeden kadın evlenmediği sürece musahiplik durumu devam eder. Eğer bu kadın musahibi olmayan bir erkek ile evlenirse o zaman musahiplik durumu sona erecektir. Söz konusu durumda ata yani asıl değişmiştir. Bu bakımdan musahip olmuş bir kadın çok genç yaşta değil ise evlenmemesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Elbette, yol kardeşliğinin yani musahip olmanın bir gereği olarak eşini kaybeden kadına, musahibi olduğu kardeşi ve bacısı ölünceye kadar zaten göz kulak olacaklardır. Zira muhasip olmanın belki de güzel bir taraflarından biri de budur. Böylece musahip olmuş bir kişilerden birisi Hakk'a yürüdüğünde geride kalanların emin ellerde olduğunu düşünerek gözlerini kapaması, değerlerin zayıfladığı günümüz elbette önemli bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Değişimle birlikte bireylerin inançlarını sürdürme yolunda, bazı sorunlar gündeme gelmektedir. Bu çalışmada, Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili bazı sorunlar çözümlenmeye çalışılmış ve bunlara yönelik öneriler getirilmiştir.

Alevilik, Kızılbaş Türkmen inancı olup ocak sistemi şeklinde örgütlenirken Bektaşilikte farklı bir örgütlenme söz konusudur. Şehirleşme, ocak sisteminin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Şehirlerde, Bektaşilik biçiminde örgütlenme daha uygulanabilir görünmektedir. Şehirlerde, dernekler bünyesinde oluşturulan cemevlerinde “dernek dedesi” kavramı ortaya çıkmıştır. Şehir hayatında, ocak kavramına dayalı Aleviliği sürdürmek daha zor görünmektedir.

Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik kavramı, devletçe kabul edilmesine rağmen bir inanç olarak kabul edilmemektedir. Alevilik-Bektaşilik inancı sanki kültürel bir faaliyet olarak algılanmaktadır. Yeni kurulan Başkanlığın teşkilat yapısı bürokratik bir özellik taşımakta ve ocak sistemiyle uyumlu bulunmamaktadır. Başkanlığa ayrılan kadrolara belli atamalar yapılmış olup cemevlerine atanacak dedelerin nasıl seçileceği hususu da henüz netlik kazanmamıştır. Devletin bu inanca müdahale etmesine ilişkin kuşkular bulunmaktadır. Devletin bütçesinin inanç hizmetlerine ayrılması bütçeye ek bir yük getirmektedir.

Türkiye’de din işlerinin Avrupa gibi tam anlamıyla bir laiklik anlayışı esas alınarak düzenlenmesi akla daha uygun görünmektedir. Türkiye’de devletin gözetim ve denetimi altında bir laiklik anlayışı benimsenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da mevcut statüsünden kurtarılarak siyasi makamla emir-komuta ilişkisine son verilmelidir (Kaya, 1996). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin programları da kucaklayıcı şekilde oluşturulmalıdır. Türkiye’de dinden çok, ahlaki bir noksanlık olduğu ortadadır. Bu bakımdan inanç konusu, ebeveynlerin tercihi bırakılmalı, daha çok ahlaki eğitime öncelik verilmelidir. Yani laik bir eğitim sistem uygulamaya konulması gerekir.

Alevi-Bektaşiler, İslam inancının tasavvuf yorumunu kabul edip vahdetivücut felsefesini benimsemişlerdir. Dinin temel amacı, insan-ı kâmil yani olgun hale getirmek olmalıdır. Hz. Muhammed’in deyişiyle “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” sözüne layık olmaktır. Alevi-Bektaşî ibadetleri, bu felsefeye uygun olarak düzenlenmiştir. Herkes kul hakkına riayet etmeli yani kul hakkı musallaya bırakılmamalıdır.

Alevi-Sünni evliliklerinin bir düşkünlük nedeni olup olmadığı tartışmalıdır. Şehirleşmeyle birlikte bu tür evlilikler artmıştır. İmam Cafer Buyruğuna göre böyle evlilikler bir düşkünlük nedenidir. Şehirlerde böyle bir evlilik yapan ve düşkün olan kişiler maalesef cem ibadetine katılmaktadırlar. Ancak evlilikte önemli olan kişilerin anlaşması ve bu evliliğin sürekliliğidir. Her iki cins Alevi olsa bile eğer bu çiftler arasında sevgi ve saygı bağı yoksa bu evlilikler kolayca yıkılmaktadır. Kısacası böyle bir evlilik yapılmış ve evlilik sağlam temellere dayalı ise çiftler düşkün bırakılmalı ancak en kısa zamanda ocak dedesine görülmelidir. Yani hem yapılan evliliğin devamı sağlanmalı hem de yola zarar verilmemelidir.

Musahip eşlerden kadınlardan birisinin Hakk'a yürümesi (ölmesi) halinde eşi ölen kişi, musahip kardeşine danışarak evlilik yapmalıdır. Yeni katılan kadınla birlikte ocak dedesine görülerek üzerlerine Fetih suresinin 10. ayeti okunmalıdır. Eğer musahip çiftlerden erkeklerden birisi Hakk'a yürümüşse bu durumda tek kalan kadın evlenmediği sürece musahipliği devam eder. Eğer bu kişi, musahibi olmayan bir kişiyle evlenirse musahiplik durumu düşer. Bu durumda eşi ölen kadın, çok genç değilse evlenmemesi daha doğru olur. Zaten onu yol kardeşi ve hanımı kollayıp gözeteceklerdir. Günümüzde bazı gençler, musahip olmanın gereksiz olduğunu inanmaktadırlar. Halbuki musahiplik kardeşler, ahirette bile birbirlerinden ayrılmazlar. Birisi cennetlik diğeri cehennemlik olsa bile Allah onları birbirinden ayırmaz, ikisini de cennete koyar (Buyruk, 1958).

Ocak kavramıyla ilgili daha çok şehirleşmeyle birlikte bazı sorular gündeme gelmiştir. Köylerde yaşayan insanlar bu sorunları yaşamazlar. Onlar, en azından yılda bir kez ocak dedelerine görülürler. Şehirde ise taliplerin başka dedelerin yürüttüğü cemlere katılmaları söz konusudur. Ancak düşkünlük durumu halinde her talibin kendi ocak dedesine görülmesi gerekir. Eğer kişinin ocağından inanç önderi birisi kalmamışsa bu kişi, başka bir ocağın el tutabilir (Buyruk, 1958). Devletçe Alevilik-Bektaşilik konusunda yapılan düzenlemelerin ocak kavramına dayalı bir örgütlenmeden ziyade Bektaşilik örgütlenmesine yönelik bir çalışma olduğu gözlenmektedir. Bu durumda, Alevilikte ocak sistemi zarar görebilir.

Bulgulara dayalı olarak Alevi-Bektaşilik konusunda insanlara doğru bilgilendirmeler yapılması, bu alana katkı sağlayan ve bu inancın içinde yer alan kişilerin görüşlerinden yararlanılması gerekir. Alevi-Bektaşî inancının gelecek nesillere aktarılabilmesi için eğitim sisteminin ve cemevlerinin bu inanca uygun olarak düzenlenmesi gerekir. Bu konuda Alevi-Bektaşî akademisyenlerinin görüşü alınmalı ve konuyla ilgili sorunlar akıl ve bilim öncülüğünde çözümlenmelidir.

KAYNAKÇA

- AIHM (2016). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Büyük Daire, İzzettin Doğan ve Diğerleri Türkiye Davası Kararı*. İstanbul: Cem Vakfı.
- AKIN, Bülent (2017). Alevilikte “Ocak”: Kavramsal Çerçeve ve Tarihî Arka Plana Yeni Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.17(2). 239–264.
- AYDIN, İbrahim Hakkı (2018). Kenz-i Mahfi. *İslâm Ansiklopedisi*. (s. 258–259). Türkiye Diyanet Vakfı.
- BANAZ, Şaban (Ed.) (2023). “Alevî-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Projesi ve Bazı Alevî Dernek ve Federasyonlarının Tepkileri”. *İslami İlimlerde Araştırmalar 1*. İstanbul: Uzun Dijital Matbaa.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1982). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- BOZKURT, Birgül (2020). “Muhyiddin İbn Arabî ve Abdülhak İbn Seb’inin Vahdet Anlayışlarının Mukayesesi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezî Dergisi*. 6(2). 311–368.
- BORAK, Sadi (1962). *Atatürk ve Din*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- DİNDİ, Emrah (2022). “Türk Dervîşi Yunus Emre’nin Şeriat-Hakikat Makamı Namaz, Abdest, Oruç ve Hac Anlayışı”. *Tetkik*. 2. 199-228.
- ERCAN, Haydar (2010). “Günümüzde Bektaşîliği Yaşamak”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 55. 405–408.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1980). *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*. İstanbul: Yeni Çığır Kitabevi.
- GÖKTAŞ, Volkan (2023). “Kadimî Baba Dîvânı’nda Dört Kapı Kırk Makam”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 11. 675-699.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1958). *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*. İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevi.
- GÜL, İbrahim (2014). “İtikat, Amel ve Ahlak Bağlamında Alevî-Bektaşî ve Sünnî İnançların Karşılaştırılması”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 8. 117–130.
- GÜL, İbrahim ve GÜL, Özkan (2023). “Yetişkin Eğitim Merkezleri Olarak Cemevleri ve Cemevlerinin Kurumsal Bir Yapıya Kavuşturulması”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 63. 82-94.
- GÜL, İbrahim (2018). “Alevî İnanç Önderlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları”. *Karadeniz*. 38. 61–78.
- GÜL, İbrahim (2017). “Alevî İnancında Musahiplik Kurumuna Eğitsel Bakış”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 14. 241-258.
- GÜRAY, Cenk (2010). “Sema’dan Semaha Sonsuz Bir Devir”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 56. 119–152.
- GÜRTAŞ, Ahmet (1981). *Atatürk ve Din Eğitimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KALUÇ, Şenol (2011). ““Alevî Çalıştayları Nihai Raporu” Üzerine Bir Değerlendirme”. *Liberal Düşünce*. 63. 87 – 124.
- KARAMAN, Hayrettin (1990). “İslam’da Din Devlet ilişkileri”. *Türkiye Günlüğü*. 13. 13–23.
- KAYA, Kâmil (1994). *Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul Üniversitesi. Yayınlanmış Doktora Tezi.
- KONDA Araştırma ve Danışmanlık (2014). *Diyanet İşleri Başkanlığı Araştırması: Algılar, Memnuniyet, Beklentiler*. Helsinki Yurttaşlar Derneği.

- KORKMAZ, Esat (2002). *Buyruk (Yorumlu İmam Cafer Buyruğu)*. İstanbul: Anadolu Kültür Araştırma İnceleme Yayınları.
- KURT, Begüm ve ÇAL, İlayda (2021). “Alevilikte Ocak Geleneği ve Ali Bircivan Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 97. 131–150.
- KÜÇÜK, Tahir (2024). “Sekülerleşme Tartışmaları Açısından Alevi-Sünni Evlilikleri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (1). 137–163.
- KÜÇÜK, Tahir ve ÇOŞTU, Yakup (2023). “Alevi-Sünni Evliliklerinin Karşılıklı İlişkilere Etkisi”. *Hitit İlahiyat Dergisi*. 22(2), 855–880.
- MENEMENCİĞLU, Belkıs (2011). “Bektaşî ve Alevi Kültüründe Kadın”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 60. 129–140.
- OKAN, Nimet (2021). *Canların Cinsiyeti Alevilik ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZBAY, Hüseyin (1990). *Makâlât. Prof. Dr. Esat Coşan'ın Tenkitli Basımından*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ÖZDEMİR, Cafer (2016). “Değerlerin Aktarımı Bağlamında Âşık Edebiyatı ve Gençlik”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 32. 223–237.
- RESMÎ GAZETE (1965). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*. Tarih: 2.7.1965. Sayı: 12038.
- RESMÎ GAZETE (2018). *Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Tarih: 10.7.2018. Sayı: 30474.
- SELÇUK, Hava (2011) “XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Alevi Toplumuna Bakışı (Ordu Örneği)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 59. 71–90.
- SICAKYÜZ, Tuğçe ve DEMİR, Ahmet (2025). “16. Yüzyılda Anadolu Türkmenleri Siyasi Rekabet İçin Bir Araç Mı: Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail Mücadelesi Örneğinde”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*. 15(1). 89-109.
- ŞAHİN, Mehmet (2024). *Modern Hayata Geçiş Sürecinde Alevi Mitolojisi*. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Basılmamış Doktora Tezi.
- ŞİŞMAN, Bekir ve ŞAHİN, Mehmet (2019). Alevi-Bektaşî Kültürünün Türk Halk İnanışları ve Uygulamalarına Yansıması”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 92. 43–65.
- TAŞĞİN, Ahmet (2009). “Cem, Cemevi ve İşlevleri”. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2013). *Alevi-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ÜÇER, Cenksu (2005). “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 5(2). 161–189.
- VAKTİDOLU, Ali Adil Atalay (2011). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- VATANDAŞ, Saniye (2017). “Felsefenin Kadim Bir Konusu Olarak Ahlâk ve Ahlaki Eylemin Amacı Olarak “Mutluluk””. *Journal of International Management and Social Researches*. 4(7). 1–9.
- YAMAN, Ali. (2009). “Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları” Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- YAMAN, Mehmet (1994). *Erdebili Şeyh Safî Buyruğu*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- YILDIZ, Harun (2004). “Alevilerde Dedelik Kurumu”. *Alevilik*. Haz. İsmail Engin ve Havva Engin. İstanbul: Kitap Yayınevi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ABF. (2024). Alevi kurumları: Cumhurbaşkanının kararnamesi bizim için yok hükmünde. *Alevi Bektaşî Federasyonu*.
<http://www.alevifederasyonu.org.tr/duyurudetay.php?id=76>
- artigercek. (2024, Temmuz 26). Cemevi Başkanlığı'nın Çalıştaya Alevi Örgütlerinden Tepki: "Alevilere Alevilik öğretmek kimsenin haddine değil". *artigercek*.
<https://artigercek.com/guncel/cemevi-baskanliginin-calistayina-alevi-orgutlerinden-tepki-alevilerce-alevilik-ogretmek-kimsenin-haddine-degil-308519h>
- Diyanet Haber. (2018). Diyanet İşleri Başkanlığı Resmen Cumhurbaşkanlığına Bağlandı. *Diyanet Haber*.
<https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-isleri-baskanligi-resmen-cumhurbaskanligina-baglandi>
- KAPLAN, Pervin (2024, Ocak 19). MEB 1,3 milyon çocuğu tarikatlara kaptırdı. <https://www.pervinkaplan.com/detay/meb-13-milyon-cocugu-tarikatlara-kaptirdi/28184>
- KARAGÖZ, Cengiz (2023, Mayıs 3). Cumhurbaşkanlığı kararnamesinde cemevleri ibadethane sayılmadı, Aleviler tepki gösterdi: 'Tanımlama değil tanınma istiyoruz'. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskanligi-kararnamesinde-cemevleri-ibadethane-sayilmadi-aleviler-tepki-gosterdi-tanimlama-degil-taninma-2077347>
- KUL, Hasan Hüseyin (2024 Eylül 13). AK Parti grubundan, İBB'nin yönetmelikte cemevini ibadethane olarak saymasına tepki. *Anadolu Ajansı*.
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/ak-parti-grubundan-ibbnin-yonetmelikte-cemevini-ibadethane-olarak-saymasına-tepki/3329569>
- Kur'an Meali (2025). İhlas Suresi.
<https://kuran-ikerim.org/meal/diyanet/ihlas-suresi>
- Odatv. (2024, Aralık 2). Kara listedeki cemevleri: "Erdoğan'ın devrimine çarpi"... Federasyon oyunu... Yeni Başkana 14 tepki. *Odatv*.
<https://www.odatv.com/guncel/kara-listedeki-cemevleri-erdoganin-devrimine-carpi-federasyon-oyunu-yeni-baskana-14-tepki-120074157>
- ÖZDEMİR, Gazi (2024) Dinde Düşman Gruplaşmalar-Sünnilik ve Alevilik Gerçeği-2. *Akademik Akıl*.
<https://www.akademikakil.com/dinde-dusman-gruplasmalar-sunnilik-ve-alevilik-gercegi-2/gaziozdemir/>
- ÖZKAN, Gülseven (2024, Eylül 13). Medyascope eğitim dosyasını açıyor (5): Tarikat ve cemaatler. Medyascope.
<https://medyascope.tv/2024/09/13/medyascope-egitim-dosyasini-aciyor-5-tarikat-ve-cemaatler/>
- SAZCI, Mustafa (2023, Nisan 12). Alevi Bektaşî Cemevi Başkanlığı, Aleviler arasındaki birliği bozuyor. *Pirha*.
<https://pirha.org/mustafa-sazci-alevi-bektasi-cemevi-baskanligi-aleviler-arasindaki-birligi-bozuyor-video-370380.html/12/04/2023/>
- Serbestiyet (13.09.2024). İBB'den Cemevi kararı: İbadethane olarak kabul edildi. *Serbestiyet*.
<https://serbestiyet.com/featured/ibbden-cemevi-karari-ibadethane-olarak-kabul-edildi-181452/>
- SEZGİN, Abdülkadir (2010, Temmuz 1). Alevilik Sorunu Nasıl Çözülebilir?. Milli Düşünce Merkezi
<https://millidusunce.com/alevlik-sorunu-nasil-coezueleblr/>

Teftiş Kurulu (2024). Teşkilat Şeması: Alevi Kültür Başkanlığının birim yönelgesi. *Kültür ve Turizm Bakanlığı*.

<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-372026/alevi-bektasi-kultur-ve-cemevi-baskanligi-birim-yonergesi.html>

Yolculuk (30.09.2017). MEB'in 'Değerler Hareketi': Tarikatlarla işbirliğinde bir 'üst kurul' eğitimi denetleyecek. *Yolculuk*.

<https://yolculuk.org/mebin-degerler-hareketi-tarikatlarla-isbirliginde-bir-ust-kurul-egitimi-denetleyecek>

Yönerge (2023). Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı Birim Yönergesi. (Bakanlık Makamının 21.05.2024) tarih ve 4895440 sayılı Olur'u ile yürürlüğe girmiştir.) *Kültür ve Turizm Bakanlığı*.

<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-372026/alevi-bektasi-kultur-ve-cemevi-baskanligi-birim-yonergesi.html>